

թեամբ զայն յիշատակելով, եւ ոչ թէ խանգարելով եւ ըստ այնմ պարտաւորքի բնական: Մտաւնադրութեան մէջ ալ կը պահանջուի զգուշացում: Եւ ինչպէս թէ ինչ, պարկեշտութիւն. այդ առարկանութիւնք են յատուկ գործը բարձր եւ իսկական գիտնականութեան, որ թէ եւ գոյթե իւր, անարդիւս կը մնայ:

Մեղմուտք. Յոսեփոս 1896:

ՍՈՒՔԻՍՏ ՂՐԻ, ՊԵՐՄԵՆՍԻ

ԸՐԻԻ ԼՅՈՂԻԷՐԻՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(Հարսնութիւն)

Բ.

Լիզոսաց ձեռնարկութեան դաստիարակութիւնը:

Լիզոսներն իրենց քերականական կազմութենէն առեալ՝ գտաւոր բաժնէն զարգացան ֆրիզիերէ՝ ֆոն Հելզել աւելցած է առաջին անգամ. մեկնած է զայն իւր գաղափարով գործին մէջ, որուն տեսնէ է «Հնգկաց լիզոսին եւ իմաստութեան վրայ» (1808թ.): Հելզել առին բանէ յոռաւ կը գտնուանէ գործարանաւոր եւ անգործարան լիզոսներ: Առաջին խմբին կը վերաբերին ա. այն լիզոսներն՝ որոնք քերականական կազմութիւն չունին (շիններն). Բ. յաւելուածական մասնիկ աւելցող, եւ բազմական կազմութեամբ լիզոսներն, ի բաց առեալ հնդեւրոպականները: Այս վերջիններս կը կազմեն գործարանաւոր լիզոսներ, որոնք իրենց մէջ գործեալ կը բաժնաւոր՝ հմտագրուած (synthetique որպիսի են հին լիզոսները՝ անակրիտ, յունարէն, լատիններն, եւսլիւն եւ փրիւսմալու (analytique). այսպէս են արդէ հնդեւրոպական բարբառները:

Տառ արդէ ետքը վերոյիշեալին եղալը՝ միջեւ Հելզել աւելի լրացուող կը խօսի եւ հետեւեալ դասաւորութիւնը կ'ընէ. 1. առանց լիզոսական կազմութեան լիզոսներ. 2. յաւելուածական մասնիկով լիզոսներ, եւ 3. հորմալական լիզոսներ:

Այս էր երեքատակի ձեւաբանական դասաւորութեան հիմք, զոր Ազ. Հայկեր եւ Մարտի Միւլլեր աւելի որոշ սահմանեցին, եւ այսօր գործածական ձեւերն են: Հայկեր այս երեք ձեւաբանական դասերն հետեւեալ կերպով կ'ընկարագրէ. նախ. այնպիսի լիզոսներ, որ անյօցաւոր, անփոփոխական նշանակալից ձայններ կը կազմուին, անկախութիւն (isolant) լիզոսներ:... Այս առարկային վրայ կ'ըլլար հնդեւրոպական, եթէ որ ազ. ai-mi բառը (երթեմ, յն. Եմ) ոչ թէ այնպէս, այլ i կամ i ma հնչէր. երկրորդ. այնպիսի լիզոսներ՝ որոնք այս նշանակալից գործու առջեւ, մէջը, վերջը եւ կամ շատ անգիւր միանգամայն՝ յարաբերական ձայններ (sons relatifs) կ'ընան աւելցնելէ, յաւելութեամբ կամ աւելցնել լիզոսներ. Զարգացան այս առարկանքն մէջ ai-mi բառը i-ma կամ i-mi պիտի հնչէր: երրորդ.

այնպիսի լիզոսներ, որոնց արմատը՝ կամ ի սկզբանէ ինքնակազմ արմատներէ յոռաւ եկած յարաբերական գրերն՝ յարաբերութիւնք լաւ բացատրելու նպատակաւ կ'անհետ սրապէս կ'ընան փոխել եւ աւելցնել լիզոսները կը պահեն. առիթը՝ հաւելան լիզոսներ կը կոչուին:

Մարտի Միւլլեր քի մի տարբեր կերպով կ'որոշէ. 2. երկրորդական դասաւորութեան նկատմամբ, կ'ընէ, թէ ինչպէս արմատներն իբր բառ կը գործածուին կամ կը բազմապնեն. առանց համեմատ լիզոսաց կամայ կազմուելուն մէջ կ'ընան լիզոսաց երեք տեսակներ կամ տարածանքները շինարէ:

1. Արմատները կ'ընան պարզապէս իրեն բառ գործածուել. առին արմատ իւր ինքնակազմութիւնը կը պահէ:

2. Երկու արմատներ միանալով կ'ընան բառ կազմել. եւ այս բազմապնութեան մէջ արմատներուն մէջ կ'ընայ իւր ինքնակազմութիւնը կ'որոշուին:

3. Երկու արմատներ միանալով կ'ընան բառ կազմել, եւ այս բազմապնութեան մէջ երկու արմատներն ալ կ'ընան իրենց ինքնակազմութիւնը բաժնել:

Առաջին Մարտի Միւլլեր որոշութիւնն առարկան էր ինչ, երկրորդը՝ յարաւ կամ կ'ընելու (այսինքն մասնացիւ) առարկան, իսկ երրորդը՝ հաւելան տարածանք: Ըստ իւր կարծեաց՝ առաջին առարկանին մէջ ձայնական ուղեւորում չի կրնար տեղի ունենալ. երկրորդ առարկանին մէջ՝ թէպէտ գլխաւոր արմատին մէջ ոչ՝ սակայն երկրորդական են արդէ տարբերում մէջ կ'ընայ պատահիլ: Երրորդ առարկանին մէջ՝ թէ գլխաւոր արմատին եւ թէ վերջնականութեանց մէջ կ'ընան գրեր ու ձայններ անհամապատասխան:

Եթէ այս ընդհանուր պոլուսներն առարկանքն լիզոսներուն վրայ մերձեցնել ուղեւոր, մեծ գտնաւորութեանց պիտի բախիւր, եւ պիտի տեսնենք թէ առին լիզոսաց համար արժեք ունեցող ձեւաբանական կանոն մը չենք կրնար որոշել: Վերոյիշեալ լիզոսաց իսկին բաժնեւորում մէջ պիտի պատահիւր այն առին այնպիսի բաներու որ շատ ծիշդ չեն կամ բոլորովին անպատահ ըստած են: Ենթդ չէ՝ օրինակի համար, թեւն թէ անհաւորական լիզոսներուն: Գ. չիններէն, արմատներն ամենեւին ձայնական ուղեւորում չեն կրնար. եւ բացարձակապէս սխալ է թելը՝ թէ կ'ընող լիզոսներուն արմատներն ու բաժնեւոր բոլորովին անփոփոխ են:

Ըստ Պատուի բաժնին՝ առին մէկ ձեւաբանական դասերուն ինքնակազմը՝ զխաւաւորում նիւթին եւ ձեւին յարաբերութեան մէջ փոխուելու: Առաջին դասուն նկարագրին է երկու տարբերակ ալ (նիւթն ու ձեւը) անհաւ պահել. երկրորդին նկարագրին է դասունը իրարու յարել, կ'ընել իսկ երրորդին նկարագրին է դասունը ի մի ձայնել եւ քիշ շատ ներքին փոփոխութիւններ յառաւ բերել:

Լիզոսականութեան վրայ հաւել. է. 818. — Բնական կոթը, Օքսֆորդ, 1866, Գրք. 12. Ընթացիկ. Լիզոսիկ, 1890, էջ 305. Գործնական ազգայն արտ. անգլիական տարբերակ մէջ, Պրակտիկ, 1889:

